

Petter Dass

Belangrijke Noorse schrijvers van voor de 19de eeuw zijn zeldzaam. Voor de 17de eeuw kan eigenlijk alleen Petter Dass (1647 – 1707) aanspraak maken op die titel.

Inleiding

Dikteren fra Helgeland (Bjørn Davidsen)

Dikterpresten Petter Dass ble født i 1647. Slekten stammet på farssiden fra Skottland. Faren, Petter Dundass, kom via Bergen til Helgeland hvor han antagelig paktet det gamle handelsstedet Åkvik på Dønna. Han ble i 1640 gift med Maren Falch. Hennes far var **fogden** på Helgeland, Peder Falch, som residerte på Nord-Herøy på den tid. Her ble sannsynligvis dikteren Petter Dass født. Etter noen få år døde faren, og de fem barna i ekteskapet ble **oppfostret** hos slektninger. Petter ble i sjuårs-alderen sendt til sin **moster** Anna Falch som var gift med **sokneprest** Arctander i Nærøy. Omkring 1660 ble den unge Petter sendt til en **faster** i Bergen og satt i latinskolen, hvor han gikk i fem år.

Oppholdet i Bergen kom til å sette sitt **preg** på Petter Dass og hans diktning. Her fikk han **innsyn** i forholdet mellom nordlendingen og den bergenske **handelsstand**. Her møtte han de større forhold med sin **driftighet**¹ og **foretaksomhet**² og nye og fremmede tanker fra det store Europa.

I 1666 ble Petter Dass **immatrikulert** ved universitetet i København for å studere teologi. De tre årene han oppholdt seg her, ble vanskelige å komme igjennom, **støtt**¹ **pengelens**² og langt fra **heimlandet** som han var. Da han seinere i livet så tilbake på disse årene, kunne han skrive:

*Alltid var [jeg]tomt i Lommen, Sorrig var min **Hu**, En Skilling var **kjærkommen**¹, Ja som en **Daler**² nu.*

Mot slutten av 1660-årene vendte Petter Dass heim til Helgeland som teolog. Han ble huslærer hos kapellanen Jacob Wirthmand i Vefsn, men **søkte** etter et par år kongen om å bli personell-kapellan (personlig hjelpeprest for presten, som selv måtte **lønne** ham) på

ontvanger

grootgebracht
tante langs moederskant
dominee
tante langs vaderskant

stempel
inzicht

de middenstand
¹ voortvarendheid; ² onderne-
mingsgeest

ingeschreven

¹ voortdurend; ² zonder geld
³ het vaderland

gemoed
¹ welkom; ² 1/120ste van een
daler

verzocht

Nesna og forlovet seg med sin Margrethe. Hun var datter av Vefsn-prest Anders Sørensen og Elisabeth Lauritsdatter. Etter farens død, giftet moren seg igjen med Anders Sørensens to **ettermenn**, først med Sten Mogensen Blix, og da han døde, med Jacob Wirthmand.

Postgangen mellom Helgeland og Kongens København var langsom i de dager. Og mens Petter ventet på kongens **tilsagn**¹, "begikk han **leiermål**² med sin trolovede **festmø**³". Ved hjelp av både Wirthmand, Nesna-kapellanen Henrik Dinclou og **trolig**⁴ også biskop Erik Bredal i Trondheim, fikk han omsider kongens nådige **tilgivelse** i 1673, slik at han kunne ordineres til prest, **ekte** sin Margrethe og overta **embetet** på Nesna.

De første årene på Nesna **sies** å ha vært bekymringsfulle. Embetet som personell-kapellan var, som han selv uttrykker det, "et Brød foruten Smør". Derfor måtte han slite "som en anden Bonde" for å **livnære** familien. Nå var nok neppe Petter Dass verre stilt enn andre personell-kapellaner. For i Nesna satt han på egen gård, Nedre Strand ved **innløpet** til Ranfjorden, som han hadde arvet etter sin morfar.

Petter Dass følte seg nok ensom på mange måter de første årene. Å være bonde på en **avsidet** gård på Nesna, var nok noe helt annet enn å studere i København. Likevel var det i denne tiden han begynte på sitt litterære hovedverk, "Nordlands Trompet".

I 1678 døde Margrethes **stefar**, Jacob Wirthmand, i Vefsn. Petter Dass søkte om å få overta embetet etter ham, men fikk det ikke. Da **residerende kapellan** i Nesna, Henrik Dinclou, døde i 1681, fikk Dass derimot **rykke opp** i embetet etter ham. Dermed tok de verste økonomiske bekymringene slutt.

Petter Dass fikk 17 år i Nesna - og de må han ha brukt spesielt godt som forfatter. Han må også ha gjort seg bemerket i betydningsfulle kretser. For i 1689 ble han utnevnt til sokneprest i Alstahaug, det rikeste **soknekallet** i landsdelen. Her kom han til å **virke** som prest til 1704, da sønnen overtok preste-embetet. Petter Dass døde i 1707, 60 år gammel.

betalen

opvolgers

de postbezorging

¹ toezegging; ² buitenechtelijk verkeer; ³ = festemøy (vero) verloofde ("*trolovede*" is een soort *pleonasme hier*); ⁴ waarschijnlijk vergiffenis
huwen
de betrekking

sies: van ... wordt gezegd

voeden

de monding

afgelegen

stiefvader

assistent-dominee

promotie maken

parochie
fungeren

På Alstahaug utfoldet Petter Dass seg som en **myndig**¹ prest og sjelesørger, og som mektig **forvalter**¹ av gård og **jektebruk**. Men det er først og fremst som dikteren Petter Dass ettertiden husker ham.

gezaghebbend
¹ beheerder; ² het exploiteren van een jekte (*een vrachtschuit met één mast*)

Det er en dyp og **inderlig** sammenheng mellom presten og sjelesørgeren, bonden og jekteieren og dikteren Petter Dass. Hans sterke personlige religiøsitet og hans **inngående** kjennskap til folket i nord og de **livsvilkårene** naturen gir, danner **grunnlaget** for og er hovedinnholdet i hans diktning.

innig

grondig
levensomstandigheden
de basis

Det vesentlige av Petter Dass' diktning ble til i de siste tretti årene av hans liv. Den består av **lelighetsdiktningen** som i hovedsak er eldst av det han skrev, den religiøse diktningen, "Nordlands Trompet" og "Den Nordske Dale-Viise".

gelegenheidspoëzie

Det mest kjente, det **folkekjæreste** og mest siterte av hans diktning er uten tvil "Nordlands Trompet", diktet om Nordland **framfor noe** i norsk litteratur. Mye av dette diktverket er sannsynligvis skrevet mens han var prest på Nesna. Innledningsdiktene og de siste distriktsbeskrivelsene gjorde han derimot ferdig etter at han ble sokneprest i Alstahaug.

geliefdste

bij uitstek

I 1699 gjorde han det første forsøk på å få boka trykket, uten at det lyktes. Heller ikke i 1704 **hadde** han **hellet med seg**. "Nordlands Trompet" ble derfor ikke trykket før i 1739, trettito år etter dikterens død. At han ikke skulle få se dette sitt diktverk på trykk, var nok en av hans store skuffelser i livet.

het geluk aan z'n zijde hebben

"Nordlands Trompet" er et **mangfoldig** diktverk. Her møter vi det nordnorske folket sett i sammenheng med naturen som det lever i, en natur som er skildret som sterk og mektig, **gavmild** og krevende, mild og **yndig**. Naturen er i "Nordlands Trompet" nordlendingens **lodd**¹ og **kår**²! – Sterkt **fornehmer**³ leseren dikteren og presten selv i diktverket. Hans myndige alvor, hans **romslige gemytt** og hans humor viser leseren vei gjennom stoffet; han **refser**, priser og smiler mens han strør ut sitt "poetiske Pulver". Og 1600-tallets Nordland og nordlending blir levende for oss, de mellomliggende hundreårene til tross. Det er stor diktkunst!

veelzijdig

gul
bekoorlijk
¹ lot; ² situatie; ³ bemerk

tolerante aard
berispt

Leilighetsdiktningen hører, som nevnt, til de eldste delene av hans diktning og inneholder dikt i forbindelse med fødsler, brylluper, begravelser, spesielt gledelige eller sørgelige **begivenheter** i **lokalsamfunnet**. Vi møter nok en mindre original Petter Dass her. I leilighetsdiktningen er han tydeligere enn ellers i sin diktning, **påvirket** av samtidens stil og uttrykksmåte.

gebeurtenissen
de lokale gemeenschap

beïnvloed

Petter Dass' religiøse diktning består av "Alle Evangelia Sangviis forfattet", "Katekismussangene", "Bibelske Visebog" og "Trende Bibelske Bøger". I evangeliesangene henter han stoffet fra de fire evangelier i det nye testamentet og lager **versifiserte** tekster til hver søndag i kirkeåret til kjente melodier. Det nye testamentet skulle synges inn i folket! Her møter vi presten og **forkynneren** hånd i hånd med dikteren blant et folk hvor skolegang var et ukjent fenomen, men hvor folk likevel lærte å lese! Det samme kunstgrep gjør han i sin "Bibelske Visebog" og "Trende Bibelske Bøger". I de to sistnevnte diktverk henter han stoffet fra Det gamle testamente.

op rijm gezette

de verkondiger

drie (*verouderd*)

Størst betydning av hans religiøse diktning, fikk nok "Katekismussange". Her versifiserte han hele Martin Luthers katekisme på en måte som gjorde at folk forsto Martin Luther i hverdagen på Helgeland. Og nyere forskning har vist at hans bøker – da de omsider ble trykket – også ble **verdsatt** langs hele kysten, også utenfor Helgeland.

gewaardeerd

En boktelling på gårdene i Haram på Sunnmøre i 1755/56, viser at folket der eide 238 bøker, fordelt på 56 familier. Av disse var 15 bøker av Petter Dass, fordelt på 15 familier. Det betyr at 27 prosent av familiene hadde en bok av Petter Dass. Av disse 15 bøkene, var hele 12 "Katekismussange" (trykket 1715), mens de tre andre var "Evangeliesange" (trykket 1722).

Det eneste av Petter Dass' produksjon som ble trykket mens han ennå levde, var "Nordske Dale-Viise", som til **gjengjeld**¹ ble trykket **hele**² tre ganger før han døde. Her møter vi en dikter som skildrer **vanstell**³ og urenslighet, krangel og misunnelse, forhold som han skildrer med **lystighet** og satire. "Nordske Dale-Viise" er kanskje skrevet tidlig i 1670-årene, omtrent på den tiden han gikk i gang med "Nordlands Trompet", for

¹ in tegenstelling (*tot de andere werken*); ² niet minder dan
³ wanbeheer
vrolijkheid

det er **rimelig** å se en sammenheng mellom disse to diktverk, først og fremst på grunn av at de begge **tar for seg** skildring av folkelivet på Helgeland.

logisch

behandelen

Het Petter Dass gedenkteken in Alstahaug in Nordland

Teksten

De modernisering van spelling en taal heeft soms gevolgen voor rijm en metrum. Hou er rekening mee dat de tekst hoe dan ook nog altijd heel ver van modern alledaags Noors afstaat.

De eerste verzen van de inleiding van Nordlands Trompet, Dass' bekendste werk, illustreren al het barokke aspect van het gedicht:

Vær hilst I Nordlands bebyggende menn

Fra verten i huset, til trellende svenn

Vær hilst I koftekledde bønder;

Ja samtlig, såvel ut til fjære som fjell

Såvel den der bruker med fisken på hjell,

Som salter gråtorsk i tønner.

Vær hilst I geistlighetens hederlige lys,

Prelater og orden i helligdommens hus,

Hver i sin bestilling hengiven!

Tillike du velbetrodde øvrighetens mann,

Gegroet, jullie mannen die in Nordland wonen

Van baas des huizes tot de zwoegende leer-
jongen

Gegroet, jullie in zelfgesponnen jak geklede
boeren;

Ja, allemaal samen, zowel van het strand als van
de bergen

Zowel hij die bezig is aan het visdroogrek

Als hij die de grijze kabeljauw in tonnen pekelt

Wees gegroet jullie achtenswaardige lichtbakens
der geestelijkheid,

Dominees en dienaars in het huis der heilig-
heden

Ieder toegewijd in zijn ambt!

Evenzeer jij ambtsdrager in wie men zijn ver-
trouwen stelt,

Som bør bære sverdet og retten i hand,
 Fra vold og unoder handheve,
 Hil være leilandingen, husmannen og,
 Hver odelsmann med den strandsittende flokk
 Av hva for slags middel og evne
 Utliggere, Kremmere, hva navn de har,
 samt flere, som jeg her utydelig klar,
 for mangel på tid ei kan nevne.

Die het zwaard en het recht in de hand dient te
 houden,
 Om tegen geweld en slechte gewoonten te
 beschermen,
 Wees gegroet pachter, keuter ook,
 Iedere vrijboer en de vissers die geen land bezit-
 ten
 Met welk soort vermogen of aanleg ook
 Rondreizende handelaars, straatventers, hoe ze
 ook mogen heten,
 Samen met vele anderen, die zoals wel overdui-
 delijk is,
 Ik door gebrek aan tijd niet kan vermelden.

In het volgende fragment wordt de lof van de koolvis ("sei") gezongen:

Du spralende sei! se, jeg nær hadde glemt
 Din hoppende springen og lystige skjemt
 Uti mine skrifter å tegne!
 Hvor smuk er din dans alt om midsom-
 merstid
 Når solen er skinnende og været er blid!
 Et menneskes hjerte må kvegne.
 Hvor titt har jeg funnet deg springende
 herom
 At havet stod ganske i frådende skum,
 Alt omkring den tarefulle skalle!
 Når du har leken på høyeste fatt
 Du vet ei, før garnet er under deg satt,
 Så endes din gledskap med alle.

Jij springende koolvis! kijk, ik was bijna
 vergeten
 Je huppelend gespring en vrolijke opge-
 ruimdheid
 In mijn geschriften op te tekenen!
 Hoe mooi is je dans al rond midzomer
 Wanneer de zon schijnt en het weer vrolijk
 is!
 Een mensenhart moet opgevrolijkt wor-
 den.
 Hoe vaak heb ik je hier rondspringend ge-
 vonden
 Zodat de zee helemaal schuimend schuim
 was
 Rond de visgrond waar bruin zeewier
 groeit!
 Als je spel z'n hoogtepunt bereikt heeft
 Besef je het niet, vooraleer het net al onder
 je zit,
 Dan wordt je blijdschap onherroepelijk
 beëindigd.

Petter Dass schreef gedichten en liederen voor heel verschillende gelegenheden. Het bijbrengen van inzicht in en respect voor Gods schepping en de bijbel staan vaak centraal, zoals hij zelf zegt in dit fragment uit zijn Bibelsk visebok:

Jeg dikter ei sanger for egen profitt,	nooit
Det gavner ¹ skribenten på dommedag ² litt,	¹ brengt ... op; ² dag des oordeels
Og til hans ulykke kan lykkes.	
Jeg skriver ei heller for ros ¹ eller lov ² ,	¹ bijval; ² roem
Min Gud og samvittighet kreves ¹ til prov ² ,	¹ worden aangeroepen; ² getuigenis
At sådant er uten min tanke.	
[...]	
Mine tanker alene sikter derhen,	hebben ... als doel
Hvorledes jeg kunne min Frelser og venn	verlosser
I hjertets enfoldighet tjene,	eenvoud
At mine tilhørere, særdeles de små	
Gudfryktighets vei henvises kan på	de weg van de godsvrucht
Som Christi lydaktige svenner .	gehoorzame dienaars van Christus

"Hellig vorde ditt navn" komt uit Katekismesangene:

Hellig vorde ditt navn	zij
Herre Gud, ditt dyre navn og ære	heilige
Over verden, høyt i akt må være,	ontzag
Og all sjeler, og alle treller ,	slaven
Og hver geselle , de skal fortelle	gezel (= ambachtsman die voor een baas werkt)
Din ære.	
Om folk vil anstille seg ¹ så slemme ² ,	¹ zich gedragen; ² boosaardig
Herrens navn å tie stille og glemme,	(dood)zwijgen

Så skal dog steiner og tørre ben

Ei være sen Hans navn det rene

å **fremme**.

Ja, før Gud sin ære skal **forlise**,

Før skal hav og **gromme hval** Ham prise,

Samt og tanteien¹, som løper **leien**²,

Steinbit¹ og **seien**², og **torsk**³ og **skreien**⁴,

Og **nise**.

Gud er Gud, om alle land lå **øde**,

Gud er Gud, om alle mann var døde,

Om folk forsvinner, i Herrens himler

Utallig vrimler¹, som slår på **cimblen**²

De søte.

Ti for Gud skal alle knær seg bøye,

De som bor i Himlene **hin** høye,

Og de på jorden i sør og nord,

samt **djevlers orden**¹, som **dømt er vorden**

Til møye².

La ditt lys for folket smukt så brenne,

At enhver din **dyd**¹ og **tukt**² kan kjennel

Lev ei **begjærlig**¹, ei folk **besværlig**²,

Lev **from**¹ og ærlig, mot hver man **kjærlig**²

Til ende.

er vlug bij zijn

verspreiden

verliezen

geweldige walvis

¹ alsmede ook de tonijn; ² de rivierbodem

¹ snotolf; ² de koolvis; ³ kabeljauw

⁴ kuitschietende kabeljauw

bruinvis

kaal en onvruchtbaar

een talloos krioelen– cimbalen

dit is het onderwerp van "vrimler"

want

de

¹ de legerschare des duivels

² die tot zware arbeid veroordeeld is

¹ deugd; ² discipline

¹ begerig; ² tot last

¹ vroom; ² liefdevol

Dit "Aften-Sukk" komt uit Morgen- og aftensanger

Aften-sukk

zucht

O store Gud, som hjelpe kan,

Hvis sti¹ er i **de store vann**²,

¹ wiens pad; ² de oceanen (*bedoeld worden: de vissers*)

Kast ut **dit**¹ **guddoms**² øye

¹ daarheen; ² van een godheid

Til alle **dem**, **på** havet er,

dem, [som] på

Bevar¹ dem fra **grunn**² og **skjær**³,

¹ bescherm; ² bodem van de zee; ³ klippen

La vær og vind dem **føye!**

gunstig gezind zijn

La dine engler følge dem

Beholden vel til hus og hjem!

ongedeerd

Velsign¹ landets **næring**²,

¹ zegen; ² voedsel

Gi fisk og **sild av havets grunn**

haring – van de zeebodem

Gi daglig brød for hver manns munn,

Gi fattige folk sin **tæring!**

levensonderhoud

Forlat¹ vår **synd**², o **Fader**³ god,

¹ vergeef; ² zonde; ³ Vader

For Hans skyld, som på korset stod,

omwille van Hem

Tenk på ditt gamle **rykte!**

faam (*als vergever van zonden*)

La oss i landet bo med fred

Og med en god samvittighet

og [la oss] med

Deg, Herre Gud, å frykte!

Uit de Evangeliesangene

Ny Årsdag Evangelium Luc. 2. C. V. 21

Der efter Christi **fødsel** hen

geboorte

Var **leden** åtte dager

verstreken

Man skulle med **omskjærelsen**

de besnijdenis

Det lille barn plage.	
Man ham Jesus kalle lot	
Som engelen det berammet	vastlegde
Før noen tid han kjøtt og blod	
I morens liv annammet.	lichaam

Een wereldvreemde dichter was Petter Dass zeker niet. Hij kan sappig vertellen over de mensen die hij ontmoet, over zeden, gebruiken en de dingen van het leven. Zo vertelt hij in Den Nordske Dale-Viise over wat hem overkomt tijdens zijn verblijf in de woning van ene Mevrouw Gurru in een van de valleien van Nordland:

Så gjennom granskog og furu	sparrenbos – den
Kom jeg til en heter Gurru,	en <i>som</i> heter
Ga ¹ meg møsse-brømme	¹ <i>Hun ga</i> ; ² weikaas
Og rømme .	zure room
Uti bunken lå	in de kom
Fluer stor og små,	vliegen
Ille ut de så,	
Måtte dog gå derpå:	
Ble det måltid ett	
Jeg svettet	
Så jeg nær nedstyrtet av setet	van mijn stoel viel

De tekst "Dikteren fra Helgeland" van Bjørn Davidsen werd weergegeven met toestemming van de auteur.

Inhoud:

Inleiding	1
Teksten	5